

Ἡ θεολογικὴ σημασία καὶ ἀξιολόγηση τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἰδικὰ κατὰ τοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας

ΧΡΙΣΤΟΥ Θ. ΚΡΙΚΩΝΗ*

Χαρακτῆρας καὶ περιεχόμενον τῆς Ἁγίας Γραφῆς

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θεωροῦν ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή περιέχει τὸν πλήρως δυνάμεως καὶ χάριτος ζωντανὸ λόγο τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος καταγράφηκε καὶ διαφυλάχθηκε ἀπὸ αὐτὴν ὡς ἡ πνευματικότερη καὶ πολυτιμότερη παρακαταθήκη τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς θεανθρώπου καὶ σωτῆρος τοῦ κόσμου. Ὡς πηγὴ δυνάμεως ἐκπέμπει ἰσχυρότατη πνευματικὴ ἀκτινοβολία ἰδιαίτερα γιὰ τὸ θαῦμα τῆς θείας ἀπολυτρώσεως ἐν Χριστῷ, δια φωτίζει γιὰ τὸ μυστήριον τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ εἰδικότερα γιὰ τὸ προσωπικὸ δράμα καὶ τὸν προσορισμὸν κάθε ἀνθρώπου καὶ γιὰ τὸ νόημα τῆς ἱστορίας.

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ξεχωρίζουν τὴν Ἁγία Γραφήν ἀπὸ κάθε ἄλλο βιβλίον τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ γνώσεως καὶ τὴν θεωροῦν ὡς τὸν ἄριστον πνευματικὸν ὁδηγὸν τῆς ζωῆς μας. Διότι μὲ τὴ μελέτη καὶ ἀνάγνωσίν της ξεκαθαρίζει ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδιὰ τοῦ ἀναγνώστη, ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐναρμόνιση τοῦ νοῦ μὲ τὸν λόγον, τῆς καρδιᾶς μὲ τὴ βούληση, τοῦ ἐγὼ μὲ τὴν ψυχὴν καὶ ὅλους γενικῶς τοὺς παράγοντες τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου μὲ τοὺς ὁποίους γίνεται ἕνας προσωπικὸς διάλογος μετὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, μιὰ ἄμεση καὶ οὐσιαστικὴ κοινωνία μετὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Γι' ὅλα αὐτὰ οἱ Πατέρες τὴν παρουσιάζουν ὡς ἀκένωτη πηγὴ ὑπέροχτης σοφίας, ὡς ἱαματικὸν φάρμακον κάθε ἀνθρωπίνης ἀθλιότητος, ὡς θώρακα προστασίας γιὰ κάθε ἁμαρτία, ὡς τὴ μόνη ἀληθινὴ παρηγορία¹.

---

* Ὁ Χρῖστος Κρικῶνης εἶναι Ὁμότιμος Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ.

1. Βλ. Ἰω. Χρυσόστομου, *Ἐρμηνεία εἰς Ψαλμὸν 142*, δ', PG 55, 453. Ἐπίσης Ἰω. Χρυσόστομου, *Ὁμιλία γ'*, *Εἰς Γένεσιν*, α', PG 53, 32. *Ὁμιλία κθ'*, *Εἰς Γένεσιν* α', PG 53, 261. *Ὁμιλία β'*, *Εἰς Ἡσαΐαν*, στ', 1, β', PG 56, 69 καὶ PG 55, 496. Βλ. Σιωτοῦ Μ., *Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι...*, σ. 32.

Γι' αυτούς τους λόγους τονίζεται το ασύγκριτον κύρος της Άγιας Γραφής και ο πρακτικός χαρακτήρας του Χριστιανισμού. Όμως ο Χριστιανισμός δεν είναι θρησκεία της Βίβλου όπως παρουσιάζεται από τον Προτεσταντισμόν, αλλά είναι θρησκεία της Έκκλησίας, ήτοι η θρησκεία της πραγματικής κοινωνίας των ανθρώπων με το Θεόν, η οποία συντελείται στο σώμα του Χριστού. Αύθεντικότερη ιστορική μαρτυρία της κοινωνίας αυτής είναι η Άγια Γραφή. Έτσι οι Πατέρες διακρίνουν μεταξύ της Έκκλησίας, της ιστορικής παραδόσεως και όλου του περιεχομένου της Άγιας Γραφής, την ύπαρξη μιᾶς ουσιαστικής ενότητας του πνεύματος του Θεού, ήτοι τον Θεόν ως πηγή όλων τῶν θείων Ἀποκαλύψεων πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Τὴν ἐνότητα αὐτὴ τονίζει ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ διάκριση τῆς Καινῆς ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, καθ' ὅσον ὅλες οἱ σελίδες τῆς Π.Δ. ἐκφράζουν τὴν προσδοκία τῆς Καινῆς καὶ ἀναφέρονται σ' αὐτήν. Μὲ τις δύο Διαθήκες ἐκφράζονται οἱ δύο φάσεις πραγματώσεως μέσα στὴν ἱστορία τοῦ σχεδίου τῆς θείας Προνοίας γιὰ τὴν σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, γι' αὐτὸ καὶ τονίζεται ἡ παιδαγωγικὴ σημασία καὶ ἀξία τῆς Π.Δ., καὶ ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἀνωτερότητα τῆς Κ.Δ. Κατὰ τὸν Γρηγόριον Θεολόγον ἡ Κ.Δ. ἐκφράζει ἔναντι τῆς Παλαιᾶς τὸ νέον καὶ ἀναλοίωτον θέλημα τοῦ Θεοῦ².

Ὡς γνωστὸν οἱ μαθητὲς καὶ Ἀπόστολοι τοῦ Κυρίου δὲν παρέλαβον κανένα γραπτὸν ἔργον ἀπὸ τὸν Κύριον. Οἱ ἴδιοι ὅμως ἀπὸ ἀνάγκη συνέγραψαν τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀφ' ὅτου οἱ χριστιανοὶ ἄρχισαν νὰ περιπίπτουν σὲ πλάνες σχετικὰ μὲ θέματα πίστεως, ὅπως εἶχε συμβεῖ καὶ μὲ τὴ συγγραφὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἡ ὁποία συνεγράφη μετὰ ἀπὸ πολλὰς ἠθικὰς παραβάσεις τῶν Ἑβραίων. Σχετικῶς ὁ ἱερός Χρυσόστομος παρατηρεῖ «Ἐδει μὲν ἡμᾶς μηδὲ δεῖσθαι τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων βοηθείας, ἀλλ' οὕτω τὸν βίον παρέχεσθαι καθαρὸν, ὡς τοῦ πνεύματος τὴν χάριν ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς, καὶ καθάπερ ταῦτα διὰ μέλανος, οὕτω τὰς καρδίας τὰς ἡμετέρας διὰ πνεύματος ἐγγεγράφαι»³.

2. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Ἔπι ἱστορικά, τομὴ Β' Περί τῶν Ἐτέρων, Η' Πρὸς Σέλευκον, στ. 186-189, PG 37, 1589: «1. Διπτῶν Διαθηκῶν συλλέγων πλοῦτον μέγαν, Τῆς μὲν Παλαιᾶς, τῆς δὲ Καινῆς ἀεί. Καινὴ γάρ ἐστιν δευτερον γεγραμμένη, Καὶ τὴν μετ' αὐτὴν μικρόθ' ἕξουσα τρίτην».

3. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ὀμιλία α' Εἰς Ματθαῖον, α', PG 57, 13. Βλ. ΚΡΙΚΩΝΗ ΧΡ., Ἡ Ἐκκλησία αὐθεντικὸς ἐρμηνευτὴς τῆς Θ. Ἀποκαλύψεως, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1993, καὶ τοῦ ΑΥΤΟΥ, Ἡ Αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας, τὸ κύρος τῆς παραδόσεως καὶ ἡ Διδασκαλία τῶν Πατέρων, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 17έ.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀποτελεῖ ὄντως τὸ πρῶτον μνημειῶδες τρόπαιον τῆς οἰκουμενικῆς ἐξαπλώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ μαρτυρεῖ τοὺς πνευματικούς θριάμβους τῆς (Ἀνατολικῆς) Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶχε ἐξαπλωθῆ ταχύτατα πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις τοῦ τότε πολιτισμένου κόσμου. Ἡ ἐκπολιτιστικὴ δύναμὴ τῆς ἡσκειτο ἀρχικὰ διὰ τοῦ λόγου τῶν Ἀποστόλων, τῶν Διδασκάλων καὶ τῶν Προφητῶν, ἀργότερα αὐτὴ ἐκδηλωνόταν ἀπὸ τοὺς διαδόχους τους, τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς διαδόχους αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνέπτυξαν τὴν διδασκαλίαν τους σὲ πλήρη καὶ ὀλοκληρωμένον σύστημα παιδείας, τῆς κατὰ Χριστὸν παιδείας, διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς κατηχήσεως μὲ βάση πάντοτε τὸ περιεχόμενον τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ὅλου αὐτοῦ τοῦ συστήματος παιδείας τὸ ὅποιον ἀνεπτύχθη, βασικὸν ἀναγνωστικὸν βιβλίον ἦταν βεβαίως ἡ Ἁγία Γραφή. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὅμως ἡ χριστιανικὴ αὐτὴ παιδεία, ἀφοῦ συστηματοποιήθηκε ἀναπτύχθηκε κατὰ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ καλύπτει ὅλα τὰ ἐνδιαφέροντα, τὴν ἀποστολὴν καὶ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας.

Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἤδη ἀπὸ τοῦ 2ου αἰῶνος προέκυψε ἡ ἀναγκαιότητα δημιουργίας καθαρῶς χριστιανικῶν Διδασκαλείων. Τὰ πρῶτα Διδασκαλεῖα συγκροτήθηκαν μὲ τὴν συγκέντρωση πολλῶν νέων πλησίον τῶν κατὰ τόπους Ἐπισκόπων, ἰδίως τῶν μεγάλων πόλεων, γιὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς κατὰ Χριστὸν παιδείας. Ὅπως εἶναι εὐνόητον, πλησίον τῶν Ἐπισκόπων τῶν μεγάλων πόλεων, οἱ ὁποῖες διεκρίνοντο ὡς τὰ κατ' ἐξοχὴν πνευματικὰ κέντρα συγκεντρώνονταν οἱ ζηλωτὲς τοῦ πνεύματος νέοι γιὰ νὰ σπουδάσουν καὶ νὰ ἐμβαθύνουν στὶς ἀλήθειες τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ἔτσι ἐμφανίσθηκαν ἀρχικὰ τὰ πρῶτα Διδασκαλεῖα τῆς πίστεως στὴν Ἀλεξάνδρεια⁴, στὴν Ἀντιόχεια⁵ «τὴν κεφαλὴν καὶ μητέρα τῶν πόλεων τῆς Ἀσίας», στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης⁶ καὶ παράλληλα ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους καὶ τὰ διδασκῆρια τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἀσκητηρίων⁷. Νὰ σημειωθῆ ὅτι κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ὑπῆρχαν τέτοια διδασκαλεῖα καὶ στὴ Σίδη τῆς Παμφυλίας, στὴν Ἔδεσσα καὶ Νίσιβιν τῆς Μεσοποταμίας, στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ Καρθαγένη.

4. Βλ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΟΥ Γ., *Τὸ διδασκαλικὸν ἔργον τοῦ Ὠριγένους*, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1960, σ. 60έ.

5. Βλ. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ὁμιλία γ', Εἰς Ἀνδριάντας, PG 49, 47.

6. Βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Αἱ θεολογικαὶ καὶ ἱερατικαὶ σχολαὶ τῶν πρώτων αἰώνων*, ἐν Ἀθήναις 1920.

7. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Πρὸς πιστὸν πατέρα*, PG 47, 367-370 καὶ 380· Βλ. καὶ FESTUGIÈRE A.J., *Antioche Païenne et Chrétienne*, Paris 1959, σ. 181-210.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τόσον ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς ἐθνικούς προεκαλοῦντο παρεξηγήσεις καὶ διαστρεβλώσεις τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας προέκυψε ἡ ἀνάγκη τὰ προγράμματα τῶν διδασκαλείων τούτων νὰ συμπληρωθοῦν μὲ τὴ σπουδὴ καὶ τῆς θύραθεν γραμματείας καὶ μάλιστα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Καὶ ἔτσι οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, ἐκτιμῶντες ἀναλόγως τὴν πνευματικὴν ἀξίαν τῶν χρησίμων καὶ θετικῶν στοιχείων τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως καὶ σοφίας τὰ ἔθεσαν στὴ διάθεση καὶ χρῆση τῆς Ἐκκλησίας, μὲ σκοπὸ νὰ διευκολυνθῆ ἡ κατανόηση τοῦ Εὐαγγελίου καὶ νὰ γίνετα καλύτερα ἡ διατύπωση τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως.

Σχολές. Ἔτσι ἤδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰῶνος ἡ σπουδὴ καὶ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς γίνονταν μὲ τὴν εὐρύτερη αὐτὴ ἀντίληψη καὶ μὲ τοὺς πλέον διακεκριμένους ἐρευνητὲς τῆς, ὅπως ἦταν ὁ Ὠριγένης, ὁ Λουκιανός, ἀρχικὰ πρεσβύτερος τῆς Ἀντιοχείας καὶ ἔπειτα ἐπίσκοπος Σαμοσάτων καὶ ἰδρυτὴς τοῦ διδασκαλείου τῆς Ἀντιοχείας, ὁ Διόδωρος Ταρσοῦ, ὁ ὁποῖος συγκέντρωνε ὅλην τὴν γνώση, τὴν ὁποία εἶχε νὰ παρουσιάσει τότε ἡ Ἀνατολὴ καὶ ὁ ὁποῖος ἐπέβαλε τὴν γραμματικὴ καὶ ἱστορικὴ μέθοδο ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ὅπως ἦταν, ἐπίσης οἱ μαθητὲς τοῦ Διοδώρου, *Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ Θεόδωρος Μοψουεστίας, ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος* καὶ μερικοὶ ἄλλοι.

Ἀπὸ τίς προαναφερθεῖσες σχολές διακρίθηκαν κυρίως οἱ σχολές τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας, στίς ὁποῖες ἀπὸ ἐνωρίς ἐκδηλώθηκαν μεταξὺ τους διαφορὲς καὶ ἔντονες ἀντιθέσεις ὡς πρὸς τὴν μέθοδον καὶ τὸν προσανατολισμὸν τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Στὴν Ἀλεξανδρεία κατὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀπὸ τοὺς ἐρμηνευτὲς τῆς ὑπερίσχυε ὁ στοχασμὸς καὶ ἡ μυστικὴ διάθεση, ἡ ἀναζήτησις τοῦ ὑπερφυσικοῦ καὶ τοῦ ἀνέκφραστου. Ὑπερτονίζετο τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον στὸν Χριστιανισμὸ καὶ παρεμελεῖτο τὸ ὑλικόν. Ὁδηγήθηκε ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμὸ στὴν παραμέληση τοῦ γράμματος, τοῦ ἱστορικοῦ στοιχείου τῆς Ἁγίας Γραφῆς, μὲ ἐμφανῆ τὴν πλατωνικὴ καὶ γνωστικὴ τακτικὴ τῆς ὑποτίμησις κάθε ὑλικοῦ.

Ἐνῶ στὴν Ἀντιόχεια ὑπερίσχυε ἡ λογικὴ ἐπεξεργασία καὶ διερεύνησις τοῦ κειμένου τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἡ ἀναζήτησις τῆς οὐσιαστικῆς σχέσεως τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀνθρωπολογικῶν πραγμάτων πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψη. Ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἦταν περισσότερον ρεαλιστικὴ καὶ ἔρριψε τὸ βάρος στὸ ἱστορικὸν στοιχεῖον τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Οἱ κίνδυνοι καὶ στίς δύο περιπτώσεις ἦταν σοβαροί. Οἱ ἀντιθέσεις αὐτὲς ὀφείλονταν κυρίως

στη διαφορετική εκτίμηση της αξίας της αρχαίας ελληνικής σκέψης για το έργο της έρμηνείας της Αγίας Γραφής.

Η Σχολή της Αλεξανδρείας εκτιμούσε την πλατωνική σκέψη ως πολύτιμη βάση αναγωγής και κατανόησης των υψηλών νοημάτων της Αγίας Γραφής, ενώ η Σχολή της Αντιοχείας ασκούσε το έργο της έρμηνείας της Αγίας Γραφής βασισμένη σταθερά στον προσανατολισμό και τη λογική της αριστοτελικής σκέψης. Έτσι η θέση και των δύο αυτών σχολών προς την κλασική ελληνική παιδεία και διανόηση αποτέλεσε την πρώτη σοβαρή προσπάθεια ουσιαστικής προσεγγίσεως του Χριστιανισμού και του Ελληνισμού, επί πλέον δε και τις πρώτες βάσεις της θεολογικής έπιστήμης. Η μονόπλευρη αυτή θεώρηση της ελληνικής διανοήσεως από την κάθε μία των σχολών τούτων, έβλαπτε αφαντάστως και τον Χριστιανισμό και τον Ελληνισμό, και η διαμάχη μεταξύ τους συνετέλεσε στη δημιουργία κλίματος διαστάσεως στην Έκκλησία· όσάκις ανεικονούντο εκκλησιαστικές διαφορές είτε στο τριαδολογικόν είτε στο χριστολογικόν δόγμα, έφερε τις δύο σχολές με τους όπαδούς τους αντιμετώπους.

Ειδικά οι Ώριγενικές έριδες του 4ου και 6ου αιώνας άφησαν όδυνηρά ίχνη στην εκκλησιαστική ιστορία. Και τούτο διότι οι Αλεξανδρινοί, υπό την επίδραση της πλατωνικής και φιλώνειας νεοπλατωνικής σκέψης χρησιμοποιούσαν μόνον την άλληγορικήν έρμηνείαν, την όποίαν, είναι άληθές, ότι επέβαλον και κάποιιο πρακτικοί λόγοι, όπως η εκτίμησή της ως στοιχείον ύψηλης τέχνης και μορφώσεως και ως μέσον έπαγωγόν και πολύ έποικοδομητικόν, κατάλληλον μάλιστα και για την απόκρυψη των άληθειών της πίστεως από τους άπίστους («Disciplina arcana»), όπως άκόμη και η άνάγκη καταπολεμήσεως των αίρετικών έρμηνειών των Ίουδαίων και Γνωστικών (π.χ. χιλιαστών και Μαρκίωνος).

Η άλληγορική έρμηνεία έπεβλήθη από τον διασημότερον διδάσκαλον της Αλεξανδρινής σχολής, τον μεγαλεπίβουλον Ώριγένη, ό όποιος, άν και ύπήρξεν ό σχολαστικώτερος έρμηνευτής των πλέον λεπτομερών διαφορών του κειμένου της Αγίας Γραφής, ύπεστήριξεν ότι η κατανόηση της Αγίας Γραφής ήταν καθαρά πνευματική ύπόθεση και όχι άπλως ζήτημα γνώσεως. Τόν Ώριγένη συγκινούσε βαθύτατα η πανταχοϋ φανερή μεγαλειότης της θείας σοφίας, την όποίαν έβλεπε να ύπάρχει μέσα και στις λέξεις της Αγίας Γραφής. Αύτην όμως την μεγαλειότητα δέν ήταν δυνατόν να συλλάβει ό ανθρώπινος νοϋς χωρίς έρμηνεία, της όποιας έρμηνείας έργον ήταν η άνεύρεση τρόπων με τους όποιους μπορούσε να εισδύσει στο βάθος της άπεράντου αποκαλύψεως του Θεού μέσα στην Αγία Γραφή.

Ὁ Ὁριγένης, ἂν καὶ ἐνδιαφερόταν διὰ τὴν κατὰ γράμμα λογικὴν ἐρμηνεία, ἐδέχτο ὅτι ἡ δύναμη τῆς λογικῆς καὶ ἡ τέχνη τῆς γραμματικῆς δὲν εἶχαν καμμία ἐφαρμογὴ στὶς ὑπερφυσικὲς ἀλήθειες τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ ἱστορικὴ μέθοδος ἐρμηνείας χρησιμοποιοῦνταν ἀπὸ τὸν Ὁριγένη μόνον βοηθητικῶς καὶ ὄλως δευτερευόντως γιὰ προετοιμασίαν τῆς ἐρμηνείας καὶ γιὰ ἀπόδειξιν ἀπλῶς τῆς σχέσεως τῶν ὑψηλῶν ἰδεῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς πρὸς τὸ γράμμα τοῦ ἱεροῦ κειμένου της, ἡ δὲ ἐρμηνεία ἐγένετο ἀπὸ αὐτὸν ἀποκλειστικῶς βάσει τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς εὐρύτητος τῆς πνευματικότητός του. Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους τὴν ἐρμηνευτικὴν τοῦ Ὁριγένους διακρίνει ἔλλειψη τοῦ μέτρου καὶ ἡ ἀνικανότητι ἐκτιμήσεως τῶν ἱστορικῶν δεδομένων τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐρμηνεία του πρέπει νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς μία ἐνθουσιώδης ἐνασχόλησις εὐσεβοῦς μὲν, ἀλλὰ καὶ ἀνεπτυγμένης φαντασίας, διὰ τῆς ὁποίας ἀφαιρέθηκε τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ ἐρμηνευτοῦ. Ὁ Ὁριγένης, ἂν καὶ ὑπῆρξε ὁ γραμματικότερος καὶ ὁ σχολαστικότερος ἐρευνητὴς καὶ τῶν πλέον μικρῶν διαφορῶν τοῦ βιβλικοῦ κειμένου καθὼς καὶ τῶν ἱστορικῶν θεμάτων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐν τούτοις ἀπέτυχε στὰ οὐσιώδη⁸.

Εὐτυχῶς ὅμως στὴν Ἀλεξάνδρεια ἐμφανίσθηκαν κάποιες, ἔστω ὀλίγες, πατερικὲς φυσιογνωμίαι, οἱ ὁποῖες ἀντιμετώπισαν τοὺς κινδύνους, οἱ ὁποῖοι προεκλήθησαν ἀπὸ τὶς ὑπερβολὰς αὐτῆς τῆς ἐρμηνευτικῆς τοῦ Ὁριγένους καὶ οἱ ὁποῖες κατόρθωσαν ἐγκαίρως νὰ σβῆσουν τὴν μεγάλην πυρκαϊάν, ἡ ὁποία προέκυψε ἰδίως στὴν Ἀλεξάνδρεια ἀπὸ τὶς ἀντιτριαδικὰς αἱρέσεις καὶ τοὺς κινδύνους προσβολῆς τοῦ κύρους τόσο τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅσον καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς πνευματικότητος τοῦ ἀνθρώπου⁹. Μεταξὺ τῶν αὐτῶν πατέρων διακρίνεται ἡ μορφή τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὁ ὁποῖος ἔμεινε μακρὰν ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶχε ἀρχίσει νὰ προσβάλλεται καὶ αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἡ διάνοησις, οἱ ὁποῖες παρουσιάζονταν ὡς ὁ μεγαλύτερος καὶ φοβερότερος κίνδυνος ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τὸν μεγάλον κίνδυνον τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας τῆς Ἀλεξανδρείας ἐγκαίρως διεπίστωσαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, ἡ ὁποία ἤδη ἀπὸ

8. Βλ. ΣΙΩΤΟΥ Μ., *Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι...*, σ. 47 καὶ DE LUBAC HENRI, *Histoire et Esprit. L'intelligence de l'Écriture d'après Origène*, Paris 1950, σ. 92ἔ. καὶ 278ἔ.

9. Βλ. ΚΡΙΚΩΝΗ ΧΡ., *Ἡ ἀυθεντία τῆς Ἐκκλησίας, τὸ κύρος τῆς Παραδόσεώς της καὶ ἡ Διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 104ἔ. Καὶ ΣΙΩΤΟΥ Μ., *Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι...*, σ. 47ἔ.

τά μέσα του 3ου αιώνα οργάνωσε την αντίδρασή της, δημιουργώντας το ιεροδιδασκαλείον αυτό με καθαρώς έρμηνευτικόν χαρακτήρα και σκοπόν. Η επικράτηση στο ιεροδιδασκαλείον αυτό της άριστοτελικής σκέψεως, ύστερα μάλιστα από τη μακρά γνωριμία των πατέρων της Άντιοχείας με την έλληνική σκέψη και φιλοσοφία από τις αρχές του 2ου αιώνας, είχε ως αποτέλεσμα την ούσιαστικότερη αντίδραση της Έκκλησίας της Άντιοχείας προς την σχολήν της Άλεξανδρείας. Νά σημειωθῆ ότι αρχικά στους Πατέρες της Άντιοχείας ύπήρχε μεγάλος θαυμασμός και εκτίμηση προς τὸν Ὁριγένη, τὰ συγγράμματα τοῦ ὁποῦ ἀνεγινώσκοντο σὲ ὅλη τὴν Ἀσία. Μάλιστα ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ἀντιοχειανῆς Σχολῆς ὁ πρεσβύτερος Λουκιανός, θαυμάζοντας τὸν Ὁριγένη, τὸν εἶχε ἐπισκεφθῆ στὴν Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης στὴ σχολὴ πού στὸ μεταξύ εἶχε ἰδρῦσει, φεύγοντας ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἐκεῖ, παρεκινήθη ἀπὸ τις κριτικὲς ἐργασίες τοῦ Ὁριγένους, καὶ ἔκανε τὴν δικήν του ἀναθεώρηση τοῦ κειμένου τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἀπὸ τὸ γεγονός αὐτό, ὑποστηρίχθηκε ὅτι οἱ Ἀντιοχεῖς εἶχαν δεχθῆ ἐπιδράσεις τῶν Ἀλεξανδρινῶν.

Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ 2ου αἰῶνος στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας παρουσιάζονται τὸ ἴδιο γνωστοὶ οἱ Πλάτων, Ἀριστοτέλης καὶ οἱ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι, ὅπως στὴν Ἀλεξάνδρεια. Χαρακτηριστικὴ περίπτωση πλατωνικοῦ εἶναι τοῦ Θεοφίλου, ἐπισκόπου Ἀντιοχείας (2ος μ.Χ. αἰών), ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμφάνιση τῶν Γνωστικῶν (Βασιλείδη-Μαρκίωνος κ.ἄ.) καὶ τοῦ Ἀρείου, οἱ ὁποῖοι μὲ βάση τις μεταφυσικὲς ἀρχές τοῦ Πλατωνισμοῦ καὶ Νεοπλατωνισμοῦ ἀνέπτυξαν τις κακοδοξίες τους καὶ συνετέλεσαν ὥστε οἱ Ἀντιοχειανοὶ Πατέρες νὰ ἀγνοήσουν ἢ καὶ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πλατωνικὴ σκέψη καὶ νὰ στραφοῦν στὴν ἄριστοτελική, τὴν ὁποῖαν καὶ ἀνέπτυξαν. Ἐπίσης καὶ ἡ περίπτωση τοῦ Σαβελλίου (περὶ τὸ 250 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος στήριζε τις κακοδοξίες του στοὺς Στωϊκοὺς, συνετέλεσεν νὰ ἐγκαταλειφθοῦν οἱ σπουδὲς τῶν Στωϊκῶν ἀπὸ τοὺς Ἀντιοχειανούς.

Φθάνοντας στὸν ἱερὸ Χρυσόστομο, διαπιστώνομεν ὅτι οὗτος στὰ ἔργα του ἐκφράζεται περιφρονητικὰ πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Στωϊκοὺς καὶ ἐπικρίνει τὸν Ὁριγένη ὡς δημιουργὸν μύθων¹⁰. Ὁμοῦς ὁ Χρυσόστομος δὲν ἀγνοεῖ καὶ τὰ ὀρθὰ καὶ ὑγιᾶ στοιχεῖα τῆς πλατωνικῆς καὶ ἄριστοτελικῆς σκέψεως τὰ ὁποῖα καὶ ἐκτιμᾷ καὶ συνιστᾷ νὰ γίνονται ἀποδεκτὰ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς¹¹.

10. Βλ. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, 'Ὁμιλία δ', *Εἰς τὰς Πράξεις γ'*, PG 60, 47 καὶ 'Ὁμιλία β', *Εἰς Ἰωάννην, α'*, PG 49, 30.

11. Βλ. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, 'Ὁμιλία στ', *Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας*, PG 49, 89 καὶ 'Ὁμιλία 17, β',

Πάντως κατά τους Άντιοχειανούς Πατέρες οι ακρότητες της αλληγορικής έρμηνείας περιείχαν τους μεγαλύτερους κινδύνους για την έρμηνεία της Άγίας Γραφής, ή όποια έρμηνεία έπρεπε να δίδει τα νοήματα του κειμένου κατά τρόπο αντικειμενικό, και αυτό μπορούσε να γίνεται μόνο με την εφαρμογή των κανόνων της γραμματικής και της λογικής. Έτσι μπορεί να λεχθί ότι οι Άντιοχειανοί Πατέρες απέδόθηκαν στην κατά γράμμα έρμηνεία, όπως και στην ιστορική έρμηνεία της Άγίας Γραφής από αντίδραση προς την αλληγορική έρμηνεία των Άλεξανδρινών. Κατά ταύτα γίνεται σαφές ότι ό άριστοτελισμός εισήχθηκε στη Θεολογία με την έρμηνεία της Άγίας Γραφής. Λαμπρόν παράδειγμα πλήρους άξιοποίησης της άριστοτελικής σκέψης κατά την έρμηνεία της Άγίας Γραφής αποτελούν οι έρμηνευτικές Όμιλίες του ιερού Χρυσοστόμου, στις όποιες βλέπει κανείς ότι ή λογική συνάφεια και ή θετικότητα των σκέψεων του συναγωνίζονται την ρητορική δεινότητα του συγγραφέως και αυτά συντελούν στην σαφέστερη και καλύτερη διατύπωση των έρμηνευομένων κειμένων.

Κατά τους Άντιοχειανούς Πατέρες ή Άγία Γραφή άπευθύνεται προς όλους τους άνθρωπους όλων των κοινωνικών στρωμάτων και έπιπέδων και όχι μόνον προς τους «πνευματικούς», όπως δέχονταν οι Άλεξανδρινοί. Και αυτό άποδεικνύεται και από την άπλή διατύπωση του γλωσσικού ιδιώματος στο όποιο γράφηκε ή Καινή Διαθήκη, όπως και ή έρμηνεία της από τους έρμηνευτές Πατέρες. Για τους Άντιοχειανούς Πατέρες ή πλήρης φιλολογική έρμηνεία του κειμένου της Άγίας Γραφής είχε μεγάλην άξία, διότι με αυτήν τονίζόταν ό ιστορικός και πρακτικός χαρακτήρας της Άγίας Γραφής και άκόμη διαφυλασσόταν τό βαθύ νόμά της, χωρίς να παραγνωρίζονται οι ανθρώπινες άτέλειες του κειμένου. Οι Άντιοχειανοί Πατέρες δέχονταν ότι οι πιθανές άτέλειες του κειμένου άποτε-

---

PG 49, 173. Και Όμιλία Α΄, β΄, *Είς την Α΄ έπιστολήν προς Θεσσαλονικείς*, PG 62, 472. Βλ. επίσης *Είς την προς Έφεσίους έπιστολήν* 21, γ΄, PG 62, 153 και *Κατά Ιουδαίων* 6, γ΄, PG 48, 886 και σε πολλές άλλες όμιλίες του. Βλ. επίσης ΚΡΙΚΩΝΗ Χρ., *Σχέση Έλληνισμού και Χριστιανισμού κατά τον ιερό Χρυσόστομο*, στο «Χρυσοστομικό Συμπόσιο». *Η προσωπικότητα και ή Θεολογία Άγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, Αποστολική Διακονία, Άθήναι 2007, σσ. 529-570 όπου και άφθονη σχετική βιβλιογραφία. Ώσαύτως βλ. μελέτη ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΔΡ., *Αί σχέσεις του άγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου προς την αρχαία έλληνική παιδεία και φιλοσοφία*, στο «Χρυσοστομικό Συμπόσιο» (βλ. παραπάνω), σσ. 453-479. Στο ίδιο παραπάνω συλλογικό έργο «Χρυσοστομικό Συμπόσιο» βλ. και μελέτη ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤ., *Έλληνική φιλοσοφία και παιδεία στον Ιωάννη Χρυσόστομο*, σσ. 693-703, κ.ά.

λοῦσαν ἔκφραση τῆς ἄκρας συγκαταβάσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή παρουσιάζει ὄχι μόνον τὶς ἀρετές, ἀλλὰ καὶ τὰ σφάλματα τῶν βιβλικῶν προσώπων, διδάσκοντας ἔτσι νὰ τὰ ἀποφεύγουν οἱ μεταγενέστεροι¹².

Οἱ Ἀντιοχειανοὶ Πατέρες μὲ αὐτὴν τὴν ἐρμηνείαν τὴν ὁποίαν ἐφήρμοζαν, ἐπεδίωκαν νὰ παρουσιάσουν τὸν Χριστιανισμόν ὡς τὴν πλέον θετικὴ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στὴν ἱστορία. Γι' αὐτὸ καὶ ὑπεστήριζαν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὄφειλε νὰ διαποτίσει καὶ ἀναμορφώσει τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, λαμβάνοντας ἔτσι ἔντονο πρακτικὸν χαρακτήρα, μὲ τὸν ὁποῖον θὰ μποροῦσε νὰ διακριθῆ ἀπὸ τὶς ἄλλες θρησκείες καὶ τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα. Δυστυχῶς ἡ ὑπερβολὴ στὶς μεγάλες ἀντιθέσεις τοὺς πρὸς τὴν σχολὴν τῆς Ἀλεξανδρείας κατέληξαν σὲ πολλὰ ἔκτροπα καὶ πολὺ ἐπικίνδυνες ὑπερβάσεις στὴν πίστη, ὥστε νὰ γίνῃ ὁ πιὸ ἄμεσος τροφοδότης τοῦ Ἀρειανισμοῦ, τῶν Ἀπολιναριστῶν, τοῦ Νεστοριανισμοῦ, τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, ἀκόμη καὶ αὐτοῦ τοῦ Πελαγיאτισμοῦ.

Μεγάλοι Πατέρες. Στὴν κρισιμώτερη αὐτὴ στιγμή τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο σχολῶν καὶ τῶν ἐμφανιζομένων κινδύνων ἐμφανίσθηκαν οἱ μεγάλες μορφές τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων καὶ εἰδικότερα οἱ λεγόμενοι Τρεῖς Ἱεράρχες, Μ. Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Αὐτοὶ, ἀξιοποιώντας τὰ καλύτερα πνευματικὰ στοιχεῖα καὶ τῶν δύο σχολῶν, ἔγιναν οἱ θεμελιωτὲς τῆς ἀποκαθαρωμένης ἐρμηνευτικῆς τοῦ κειμένου τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἡ ὁποία στὸ ἐξῆς σὲ ὅλα τῆς τὰ σημεῖα διακρινόταν γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία τῆς. Ἐπὶ πλέον δὲ τὰ κείμενά τους αὐτὰ ἔγιναν οἱ βασικότεροι πρωτεργάτες τῆς πιὸ οὐσιαστικῆς καὶ πλέον θετικῆς προσεγγίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὸν Ἑλληνισμόν. Ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς συνέβαλε μὲ τὸν ἰδιαιτέρο τρόπο του στὴ νέα μορφή τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Ἔτσι ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἀπέφυγε τὶς αὐθαιρεσίες τῶν Ἀλεξανδρινῶν μὲ τὴν ἀπαράμιλλη πνευματικὴ του ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἔβαλε τὶς ἱστορικὲς βάσεις τοῦ Χριστιανισμοῦ θεμέλιο τῆς προσωπικῆς πίστεως τοῦ κάθε χριστιανοῦ. Μὲ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Χρυσοστόμου α) παρασχέθηκε ἡ βάση τῆς προσεγγίσεως τῶν πιὸ ὀρθόδοξων ἐκπροσώπων τῶν δύο σχολῶν, β) καταδείχθηκε εἰδικότερα ἡ ἀνέφικτη ταυτότητα τῶν προθέσεων καὶ τῶν δύο σχολῶν, καὶ γ) ἀκόμη ἀποδόθηκε κατὰ τὸν πλέον θετικὸν τρόπον τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Καὶ ἔτσι μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου προ-

---

12. Βλ. Ἰω. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ὁμιλία ξβ', PG 53, 535ε.. Βλ. ΣΙΩΤΟΥ Μ., *Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι...*, σ. 45-51.

βλήθηκε ή μεγαλειότητα του Χριστιανισμού με τον πλέον έπιτυχη τρόπον. Σ' αυτό βοήθησε σημαντικά ή πολυμάθεια, ή όξύνιοια, ή γλαφυρότητα και καλλιέπεια τής γλώσσας του Χρυσοστόμου, ή βαθειά του πίστη, αλλά και ουσιαστικότερη θετική σκέψη του. Με αυτά διαπιστώνεται ότι ή έρμηνευτική του Χρυσοστόμου συνετέλεσε ώστε ή Άντιοχειανή σχολή να έξυψωθή και να προβληθή σημαντικά, διότι οί έρμηνευτικές άρχές και μέθοδοί της άπετέλεσαν κυρίως με τον Χρυσόστομον τήν βάση τής έκκλησιαστικής έρμηνευτικής. Ό Χρυσόστομος έπηρέασε βασικά και διεμόρφωσε ουσιαστικά τον χαρακτήρα τής Όρθοδόξου Έκκλησίας, τόσον, όσον κανείς άλλος, με τις έρμηνευτικές όμιλίες του αλλά και τήν Λειτουργία του.

Κατά ταύτα ό Χρυσόστομος, άν και δέν είναι ό ίδρυτής, αναγνωρίζεται όμως ως ό κυριότερος εκπρόσωπος τής Άντιοχειανής σχολής, ή όποία καθιέρωσε τή ρεαλιστική ιστοριογραφηματική μέθοδο έρμηνείας. Έρμηνεύει τό περιεχόμενον του κειμένου τής Άγίας Γραφής κατά γράμμα, άλλ' αυτό δέν σημαίνει ότι ή ιστοριογραφηματική έρμηνεία του συμπίπτει με τον παχυλό γραμματισμό, ό όποιος όδήγησε στην αίρεση του Νεστοριανισμού· Τόν γραμματισμό –κατά γράμμα, ξηρά– ό ιερός πατήρ θεωρεί ως «κληρωδιάν», «παρπληξίαν» και «μανιάν»¹³. Γι' αυτό τονίζει ότι για να μπορέσομεν να καταλάβομεν τό άληθές νόημα τής Γραφής πρέπει να άνιχνεύομεν τό βάθος της. Πολλές φορές ό «νοϋς τής Γραφής» άπαιτεί να έρμηνευθή τό ιερό κείμενο «κατά τήν θεωρίαν», ή όποία έπιτρέπει στον έρμηνευτή να διακρίνει πίσω άπό τά ιστορικά και πραγματικά στοιχεία τό βαθύ πνευματικό νόημα, τό όποιο και προσφέρει στους άκροατές –άναγνώστες του, εφαρμόζοντάς το συχνά στην ήθική διδασκαλία.

Στίς έρμηνευτικές όμιλίες του, σε γλώσσα κατανοητή και κάπως λαϊκή, πάντοτε όμως καθαρή, αναλύει με μεθοδικότητα και διεισδυτικό τρόπο τις έννοιες των γραφικών κειμένων σε βιβλία Παλαιάς και Καινής Διαθήκης και όμιλεί, έξηγώντας τό περιεχόμενον τής Άγίας Γραφής. Δέν άνέλνε τά κείμενα συνεχόμενα, αλλά επέλεγε, συχνά, όρισμένα χωρία για τά όποια άναφερόταν ό λόγος του, φροντίζοντας πάντοτε να συνάγει σε κάθε περίπτωση τά ήθικά διδάγματα και ένιότε και τά δογματικά¹⁴. Ό έρμηνευτική μέθοδός του ήταν νηφάλια, στη-

13. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Όμιλία τής Γένεσιν 8, 3, PG 53, 72 και 37, 1, PG 53, 341· Επίσης Είς Ιωάννην 15, 1, PG 59, 97 και Είς Γαλάτας 1, 10, PG 61, 629.

14. Βλ. ΚΡΙΚΙΩΝΗ ΧΡ., Άγιος Ιωάννης ό Χρυσόστομος και οί περι Τερωσύνης Λόγοι του, Άποστολική Διακονία, Άθήνα 2001, σ. 13-15 κ.ά.

ριζόμενη στο γράμμα της Γραφής και, όταν παρουσιαζόταν ανάγκη, αναζητούσε κάτω από το γράμμα τύπους και αναγωγικά νοήματα.

Οί Έρμηνευτικές Όδηγίες του Χρυσοστόμου, λόγω της μεγάλης εκτιμήσεώς τους από τους πιστούς, συνηθίζετο γενικώς να αναγινώσκονται στις μοναστηριακές Τράπεζες και αποτελούσαν ισχυρό εφόδιο στην πνευματική ζωή των μοναχών. Όμως ο Χρυσόστομος, όταν εκ των περιστάσεων απαιτείται, δεν διστάζει να κάνει χρήση της τυπολογικής ή της αναγωγικής έρμηνείας όπως σε πολλά κείμενα-ψαλμούς της Παλαιάς Διαθήκης, αλλά πάντοτε με βάση και οδηγό τις μαρτυρίες της Καινής Διαθήκης¹⁵.

Θεωρείται στις έρμηνείες του πρωτότυπος και πηγαίος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αγνοεί την προηγούμενη έρμηνευτική παράδοση. Είναι ο πρώτανης των Έλλήνων έρμηνευτών, του όποιου σώζονται 700 Όμιλίες, με τις όποιες έρμηνεύει κατά ορθόδοξον τρόπον τὰ περισσότερα βιβλία της Παλαιάς (δέν φαίνεται να είχε έρμηνεύσει όλα τὰ βιβλία της) και Καινής Διαθήκης (των Εὐαγγελίων και των Πράξεων Αποστόλων, πλήν του Λουκά, χωρίς παρεκκλίσεις και επιδράσεις από τις σχολές της Αντιοχείας και της Αλεξανδρείας. Στις Όμιλίες του πρέπει να προστεθούν και τὰ 4 συστηματικότερα ὑπομνήματά του στα βιβλία των Ψαλμών (καλύπτουν μόνον 58 από αυτούς), του Ήσαίου (μέρος), του Δανιήλ (μέρος) και στην προς Γαλάτας Έπιστολήν, καθώς και 55 Όμιλίες του, οι όποιες, αν και δέν ανήκουν στα καθαρώς έρμηνευτικά έργα του, εν τούτοις παρουσιάζουν σημαντικόν ενδιαφέρον, λόγω των αναπτυσσομένων σ' αυτές σοβαροτάτων βιβλικών θεμάτων. Είναι ο πρώτος, ο όποιος έγραψε έρμηνευτικά ὑπομνήματα σε όλες τις έπιστολές του Αποστόλου Παύλου, γραφέντα από ταχυγράφους κατά την εκφώνησή τους από τον άμβωνα. Το μεγαλύτερο έργο του είναι το έρμηνευτικόν ὑπόμνημά του στην προς Ρωμαίους έπιστολήν του Αποστόλου Παύλου. Να σημειωθῆ ότι στα συγγράμματά του χρησιμοποιεί 23.714 άγιογραφικά χωρία: από αυτά 9.616 είναι στίχοι από βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης και 14.098 της Καινής Διαθήκης¹⁶.

15. Βλ. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς Ματθαῖον* 7, 3, PG 57, 86 και 43, 1, PG 57, 457· *Εἰς Ἰωάννην* 14, 1, PG 59, 92· *Εἰς Ρωμαίους* 10, 1, PG 60, 475· *Εἰς Κορινθίους* 15, 3, PG 61, 125έ.

16. Σύμφωνα με τις «Βιβλικές Παραθέσεις στα Έργα των Πατέρων της Έκκλησίας» και τη Βάση Δεδομένων, η όποία περιλαμβάνει όλους τους Πατέρες και Έκκλησιαστικούς συγγραφείς μέχρι τον 15ον αιώνα, κατά την έκδοση του Migne. Σχετικώς βλ. ΚΡΙΚΩΝΗ ΧΡ., *Συναγωγή Πατέρων εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, Κέντρον Βυζαντινῶν Έρευνῶν Θεσσαλονίκης, Θεσσα-

Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὁ Χρυσόστομος, εἶχε μὲν ὡς βάση τὴν ἱστορικο-γραμματικὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἱεροῦ κειμένου, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὸ ξηρὸν κέλφος ἀναζητοῦσε τὸν ὑπάρχοντα πάντοτε νοῦν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ αὐτὸν ἀνεύρισκε διὰ τῆς ἐρμηνείας του. Ἦταν ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς ἢ ὁποία ἀποτελοῦσε τὸν ἀντίποδα τοῦ Ὁριγένους κατὰ τοὺς Καππαδόκες, τῶν ὁποίων ἡ ἐρμηνευτικὴ συμβολὴ περιορίζετο ἰδιαίτερα στὴν ἀποκατάσταση τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐρμηνείας ἀπὸ τὶς ὑπερβολὰς στὶς ὁποῖες κατέληξεν ἀλλὰ καὶ κυρίως στὴν προσέγγισή τους στὴν βάση ἐκείνη, τὴν ὁποίαν εἶχε ἤδη ἐδραιώσει ὁ Χρυσόστομος.

Πάντως ὁ χαρακτήρας τῆς συμβολῆς τῶν Καππαδοκῶν στὴ διαμόρφωση τῆς καθαρὰ ἐκκλησιαστικῆς ἐρμηνείας ἦταν μὲν συνθετικὸς, ἀλλὰ καὶ δημιουργικὸς. Δηλαδή, μὲ τὴν ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὴν ὁποίαν ἐφήρμοσαν οἱ Καππαδόκες γεφυρώθηκε μὲν τὸ χάσμα καὶ ἀντιμετωπίσθηκαν οἱ διαφορὲς καὶ ἀντιθέσεις τοῦ χάσματος τῶν δύο σχολῶν καὶ στὴ συνέχεια δὲ διανοίχθηκε ὁ ἐκκλησιαστικὸς τρόπος τῆς ὀρθόδοξης ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Μ. Βασίλειος. Ἐπικεφαλῆς στὴν προσπάθεια αὐτὴ τῶν Καππαδοκῶν εἶναι ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ κορυφαῖος τῶν Καππαδοκῶν, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπηρεάσθηκε οὔτε ἀπὸ τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὸν Μέγαν Ὁριγένη, οὔτε ἀπὸ τὴν αἴγλη καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ σκέψεως. Ὁ Μ. Βασίλειος ὑπῆρξε ὁ μεγαλύτερος ὑπέρμαχος τῆς φιλολογικῆς ἐρμηνείας μὲ τὴν εὐρύτερή της ἔννοια, μετὰ τοὺς ἀντιοχειανοὺς ἐρμηνευτῆς¹⁷. Ὁ Μ. Βασίλειος στὴν ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὑπῆρξε ἐκλεκτικὸς καὶ οἱ ὀμιλίες του ἐξεφωνοῦντο ἀπὸ ἄμβωνος· ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὀμιλίες του, οἱ ὁποῖες διακρίνονται γιὰ τὸ ἠθικὸ καὶ κοινωνικὸ περιεχόμενό τους καὶ στηρίζονται σὲ χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, σὸ ὄνομα του σώζονται δύο συλλογὲς ἐρμηνευτικῶν ὀμιλιῶν καὶ μία ἐκτενὴς ἐρμηνευτικὴ ἐργασία.

Διαβεβαιώνει ὅτι γνωρίζει τοὺς κανόνες τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας, τὴν ὁποίαν ὅμως συστηματικὰ ἀπορρίπτει καὶ παρατηρεῖ ὅτι αὐτοὶ οἱ κανόνες ἔχουν ἐφευρεθῆ ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ κείμενα ἐκτρέποντας αὐτὰ ἀπὸ τὴν πραγματικὴ τους ἔννοια καὶ ὅσοι δὲν θέλουν νὰ εἴπουν τὸ ὕδωρ ὕδωρ καὶ τὸ φυτὸν φυτόν. Χαρακτηριστικὰ τονίζει· «νοεῖ-

λονίκη 1976² – ὅπου παρουσιάζονται τὰ παραθέματα τοῦ Χρυσόστομου στὴν ἐρμηνευτικὴ σειρά τοῦ Λουκά, ὑπὸ τοῦ Νικίτα Ἡρακλείας, κατὰ τὸν Κώδικα Ἰβήρων 371.

17. Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὀμιλία θ'*, εἰς *Ἐξαήμερον* 1, PG 29, 188έ.

σθω τοίνυν ὡς γέγραπται»¹⁸. Καὶ ἐνῶ δὲν χρησιμοποιεῖ τὴν ἀλληγορίαν πουθενά, χρησιμοποιεῖ τὴν τυπολογίαν, ὅταν αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητον¹⁹.

Καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἦταν θαυμαστής τοῦ Ὁριγένους, ὅμως ὁ θαυμασμός του αὐτὸς δὲν τὸν ἠμπόδισε νὰ μετριάσει τὶς ἀκρότητές του καὶ νὰ πλησιάσει τὴν μέθοδο ἐρμηνείας τῆς ἀντιοχειανῆς σχολῆς. Ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς κοινοβιακῆς ἀσκήσεώς του στὸν Πόντο προέρχεται ἡ «Φιλοκαλία», τὴν ὁποία κατήρτισε μαζί μὲ τὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγο ὡς ἀπάνθισμα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ὁριγένους. Διαφέρει στὴν ἐρμηνεία του ἀπὸ τὸν Ὁριγένη καὶ στὸ ὅτι δὲν προσκολλᾶται στενὰ στὸ ἐρμηνευόμενον κείμενον, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ αὐτὸ ὡς ἀφορμὴ γιὰ νὰ προσχωρήσει στὴν ἐκθεση τῶν προσωπικῶν του σκέψεων γιὰ τὰ μεγάλα θέματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἠθικῆς.

Διατηρήθηκαν ἐρμηνευτικὲς ὁμιλίες του ἢ λόγοι στὴν Ἑξαήμερον, ὅπου εἰσάγει τὴν ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ γνώση. (Τίμαιος τοῦ Πλάτωνος, Τὰ φυσικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ ὁ Φυσιολόγος κ.ἄ.). Ἐπίσης ἐρμηνευτικὲς Ὁμιλίες του (18) στοὺς Ψαλμούς, τὶς ὁποῖες χρησιμοποίησαν οἱ Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων καὶ Αὐγουστῖνος Ἰπῶνος καὶ περιλαμβάνονται στὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος χαρακτηρίζει ἀορίστως ὡς «ἐξηγήσεις, ἅς τοῖς μικρὰ βλέπουσιν ἀναπτύσσει»²⁰.

Ἐκτενὴς ἐρμηνεία του διεσώθη στὰ πρῶτα 16 κεφ. τοῦ Ἡσαΐου καὶ σὲ ἐρμηνευτικὲς Σειρὲς σχόλια σὲ χωρία τοῦ Λουκά, στὴν Ἔξοδο, Α΄ Θεσσαλονικεῖς. Τὴν ἐρμηνεία του διακρίνει ἡ σχολαστικὴ ἢ θετικὴ ἠθικὴ²¹, ἡ νηφαλιότητα, κυρίως δὲ ἡ σαφήνεια, ὅπως καὶ ἡ πλήρης ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ κειμένου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν πραγμάτων²².

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Τὸν Μ. Βασίλειον ἀκολουθεῖ πιστῶς ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ ὁποῖος μάλιστα τονίζει ὅτι θέλει νὰ σταθῆ στὸ μέσον μεταξὺ τῶν κατωτέρων καὶ ἀνωτέρων πνευμάτων²³.

18. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλία θ΄, Εἰς Ἑξαήμερον 1, PG 29, 188έ.

19. Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς 29 Ψαλμὸν 7.

20. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος μγ΄, 67, Εἰς τὸν Μ. Βασίλειον..., PG 36, 585B.

21. Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλία β΄, 2 καὶ 4. Εἰς Ἑξαήμερον PG 29, 29C καὶ 37Bέ. καὶ Ὁμιλία γ΄, 9, PG 29, 73έ.

22. Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλία β΄, Εἰς Ἑξαήμερον 6, PG 29, 44B καὶ Εἰς Ψαλμὸν κη΄, 3, PG 29, 292 καὶ Εἰς Ψαλμὸν λβ΄, 6, PG 29, 340 καὶ Εἰς Ψαλμὸν με΄, 4, PG 29, 216έ.

23. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος με΄, Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα, 12, PG 36, 637C· «τῶν τε πάντη παχυτέρων τὴν διάνοιαν καὶ τῶν ἁγνῶν θεωρητικῶν τε καὶ ἀνηγμένων».

Είναι αλήθεια ότι ο Γρηγόριος σε όρισμένα χωρία της Άγιας Γραφής εφαρμόζει την αλληγορικήν έρμηνείαν σε βάρος της φιλολογικῆς²⁴ και κάνει σοβαρά αισθητή την προσπάθειά του νά συνδυάσει την αλληγορική έρμηνεία με την ιστορική²⁵. Στους πέντε (5) θεολογικούς λόγους του υπογραμμίζει τὸν πάνσοφον παιδαγωγικὸν χαρακτήρα τοῦ σχεδίου τῆς θείας Πρόνοιας²⁶, τὸν ὁποῖον διακρίνει νά ἐπεκτείνεται ἀπὸ τὴν Παλαιὰ στὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ διὰ τῆς Καινῆς καὶ στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Δέχεται τὴν πρόοδον αὐτὴν καὶ γιὰ τὴν έρμηνευτικὴ θεολογία, ὑποστηρίζων ὅτι διὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης διδασκόμεθα κατὰ τὸ πλεῖστον μόνον γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ (Θεοῦ) Πατρὸς, διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ²⁷ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας περισσότερον γιὰ τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ γιὰ τὴν δράση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος²⁸.

Ἡ νηφαλιότητα καὶ μετριοπάθεια τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων, μετὰ τὴν ἐπιτυχημένη χρησιμοποίηση καὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, γνώσεως καὶ παιδείας στὴν έρμηνεία τῆς Ἁγιας Γραφῆς, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργικὴ καὶ μεγαλειώδη κάλυψη τοῦ βαθέος χάσματος ποὺ ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς Ἀντιοχείας καὶ Ἀλεξανδρείας μετὰ τὴν ὀρθόδοξον έρμηνείαν τῆς Ἁγιας Γραφῆς. Πλησιέστερα πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς βρίσκεται ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ἐνῶ πρὸς τοὺς Ἀντιοχειανοὺς εἶναι ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ἀνάμεσά τους εἶναι ὁ Γρηγόριος Θεολόγος. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς ἀκλόνητος στῦλος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, στυρίζει τὸ μεγαλειώδες οἰκοδόμημα, ἐπάνω στὸ ὁποῖο θὰ στεγάζεται εἰς τοὺς αἰῶνας ἡ Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία.

Οἱ Καππαδόκες, καὶ γενικότερα οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἐβίωσαν τὸ αἶσθημα τῆς ὀρθοδοξίας, τὸ ὁποῖο αἶσθημα δημιουργεῖται στὸς πιστοὺς μετὰ τὴν βίωση τῆς ἐνότητος, ἡ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ Ἐκκλησίας, Ἁγιας Γραφῆς καὶ

24. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγος κη΄, Θεολογικὸς β΄*, 18, PG 36, 49 καὶ *Λόγος με΄, Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα*, PG 36, 659. Κυρίως βλ. *Λόγος κζ΄, Θεολογικὸς α΄*, 5, PG 36, 17.

25. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγος λη΄, Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, 12, PG 36, 324 καὶ *Λόγος β΄, Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς Πόντον φυγῆς*, 107έ., PG 35, 505έ.

26. Βλ. ΚΡΙΚΩΝΗ Χρ., *Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Ἀγωνιστὴς τῆς Ὄρθοδοξίας, τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς Ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996², σ. 17, 56, 73, 94, 135 καὶ 140-141.

27. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγος λα΄, Θεολογικὸς ε΄, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, 25, PG 36, 161.

28. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγος με΄, Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα*, 11, PG 36, 637 καὶ *Λόγος στ΄, Εἰρηνικὸς α΄*, 4, PG 35, 728.

Ἱερᾶς Παραδόσεως²⁹. Μὲ τὴ βίωση τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ γίνεται στοὺς πιστοὺς σαφὲς ὅτι ἡ κατανόηση καὶ κυρίως ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι δύσκολη σὲ ὅλους μέχρι τοῦ σημείου τῆς ἀνυψώσεως τοῦ κάθε πιστοῦ σὲ τέτοιο σημείο, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ κατανόηση τῶν θεμάτων τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὡς προσωπικὰ θέματα τῆς ζωῆς τοῦ καθενός. Καὶ τὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ κάθε πιστοῦ εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ μέσα στὴν Ἐκκλησία, μὲ τὴν ὁποία συντελεῖται μιὰ οὐσιαστικὴ κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Πατέρες θέτουν τὴν Ἁγία Γραφήν, ὅπως αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ ἰδίως ἀπὸ πρακτικὲς ἐρμηνευτικὲς ὁμιλίες, θεμέλιον καὶ βάση τῆς κατὰ Χριστὸν παιδείας, τὴν ὁποίαν προβάλλουν καὶ θεωροῦν ἀνώτερη ἀπὸ κάθε ἄλλη παιδεία³⁰.

Γι' αὐτὸ ὀφείλομεν ὡς χριστιανοὶ νὰ ἀναγνωρίσομεν τὸ πνευματικὸν χρέος μας πρὸς τοὺς πλεόν ὀρθόδοξους ἐρμηνευτὲς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μοναδικοὺς διερμηνεῖς τῆς οὐσιαστικῆς ἀξίας τῆς ἐλληνικῆς διανοήσεως καὶ σκέψεως ὅπως εἶναι οἱ Καππαδόκες Πατέρες. Διότι αὐτοὶ προσέφεραν μὲ τὰ ἐρμηνευτικὰ ἔργα τους ὅ,τι πνευματικώτερον εἶχαν νὰ προσφέρουν οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ἀνθρώπινη - ἐλληνικὴ διάνοηση, τὴν ὁποίαν μὲ τὴν Ὄρθόδοξον ἐρμηνείαν τους προσάρμοσαν στενότερα, μὲ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

---

29. Βλ. ΚΡΙΚΩΝΗ ΧΡ., *Ἡ Αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας, τὸ κῆρος τῆς Παραδόσεως καὶ ἡ Διδασκαλία τῶν Πατέρων*, σ. 89έ.

30. Βλ. ΚΡΙΚΩΝΗ ΧΡ., *Ἡ Ἐκκλησία αὐθεντικὸς ἐρμηνευτὴς τῆς ἐν Χριστῷ θείας Ἀποκαλύψεως*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 21έ.